

Tolerantie of onverschilligheid

door roel in 't veld

Wij leven vandaag de dag dicht naast elkaar. Het is voller dan vroeger omdat wij onszelf allen hebben toegerust met technologie die ons leven vult, met auto's die meestal minder dan 2 seconden op de snelweg achter elkaar rijden (120 km per uur is 33,3 meter per seconde), tv, e-mail, telefoon, internet. De versierde mens uit het vroege werk van Mulish is wel uitgegroeid tot een demonische omvang. Maar de illusie dat daardoor je vrijheid toeneemt is definitief in rook opgegaan. In je bibliotheek thuis kon je vroeger in eigen tempo verblijven, maar e-mail en telefoon moet je beantwoorden, en snel ook, anders komt er weer een overheen om te vragen waarom je niet antwoordt. Voor het eerst in mijn leven heb ik de tijd genomen voor een onderzoekje naar de mogelijkheden van internet voor een individuele wetenschapper. Om te zien hoeveel duizend verwijzingen naar mijn naam het favoriete zoekstelsel Google bevat, hoe lastig het is om een achternaam te hebben met drie woorden, hoe dom het is om als auteur voornamen en titulatuur niet consequent op de zelfde manier te gebruiken. Maar de zoeksnelheid neemt enorm toe; en daarmee de doelmatigheid van het zwoegwerk van de wetenschapper. Maar weet je eenmaal hoe anderen jou op internet waarnemen, dan ontstaat daarmee de noodzaak om je eigen verschijningsvorm ook behoorlijk te organiseren. Alweer een verplichting erbij.

Omdat het vol is, hebben wij veel met elkaar te maken. Regulering van de volte is ook in beleidsvorming daarom belangrijk. Gedrag van anderen ergert ons soms, en wij zijn al helemaal niet gediend van al te veel inbreuken op onze eigen vrijheden. Tot die vrijheden rekenen we ook vaak dat onze omgeving onze mogelijkheden niet beperkt, terwijl wij van niemand hinder willen ondervinden. Die asymmetrie veroorzaakt grote maatschappelijke onlust. De mensen met een goed ontwikkeld stemgeluid laten zich horen over overlast en onfatsoen. De minder begaafden houden zich muisstil, maar produceren wel gedrag. Veel beleid is ontwikkeld op grond van veronderstellingen over voorkeuren van burgers. Politici hanteren vermoedens met groot gemak, vaak met behulp van enquêtes, en andere oppervlakkige waarnemingen. De discussie binnen politieke organen die aan de vaststelling van beleid vooraf gaat is vaak op het niveau van waarden een beetje slordig. Waarden hebben een lastige kenmerkende eigenschap: wat wij goed en mooi vinden, en dus aanbevelenswaardig, brengt een zekere universaliteitspretentie met zich. Het geldt ook voor anderen. De waarde van erkenning van persoonlijke eigendom leidt tot een norm die een verbod van stelen inhoudt, niet alleen voor ons maar voor iedereen. Op het niveau van normen leidt de beleidsvorming tot uniformiteit. De grondstructuur van voornoemde discussie is dikwijls de volgende: nieuwe burgers moeten zich aanpassen aan wat hier gebruikelijk is, omdat daarin de Nederlandse cultuur tot uitdrukking komt. We behoeven ons alleen druk te maken over afwijkingen van dit beginsel als er iets heel dringends aan de orde is, bijvoorbeeld vanwege de meest wezenlijke waarden van die zelfde nieuwe burgers. Dat kan het geval zijn als hun godsdienst hen iets voorschrijft. Dan is het de vraag of de door hen gevraagde afwijking wel of niet een inbreuk op onze eigen wezenlijke waarden oplevert. Is dat laatste het geval, dan zullen wij de afwijking al licht niet toestaan. Daarover zou je ook genuanceerder kunnen redeneren: je zou op basis van de aanvaarde autonomie van de groepen nieuwe burgers een vrijplaats binnen onze samenleving kunnen ontwerpen waar zij hun eigen waarden kunnen naleven, een positieve duiding van het getto.

In feite is dat gewoon een vorm van decentralisatie.

Ook zou je je zelf kunnen aansporen tot tolerantie: het ondanks je afkeuring van de positie van de ander gedogen van het afwijkend gedrag. Op begripsmatig niveau is tolerantie best een lastig begrip. Het lijkt er immers op, alsof bij nader inzien je een beetje een loopje neemt met je eigen waarden. Die pretentie van universaliteit is dan blijkbaar toch niet zo serieus. Gedrag in strijd met je waarden laat je ongemoeid.

Waarom? De meest bevredigende verklaring is die welke is gebaseerd op sympathie: omdat ik de ander in het algemeen hoog acht, ben ik bereid de afwijking te verdragen.

Van buiten af gezien is tolerant gedrag nauwelijks te onderscheiden van onverschilligheid. Dan immers laat ik andermans gedrag ongemoeid omdat de normafwijking me niet genoeg interesseert. Met andere woorden, ik wil de transactiekosten niet maken die voor correctie nodig zijn.

Wat doen beleidsmakers op die grens eigenlijk?

Verankeren ze tolerantie of zaaien ze onverschilligheid?

In ruimtelijke ordening, stedelijke ontwikkeling en waterbeheer zijn een heleboel oordelen gesteld. Ook omtrent de waarden van minderheden. Daarin is vaak tamelijk veel onverschilligheid aan de orde: alle sympathieke uitspraken over meer ruimte voor water binnen de fysieke vormgeving van ons land miskennen misschien wel, dat de toekomstige vier miljoen niet-witte inwoners van ons land daar wellicht helemaal niet voor voelen. Hegemonie van het traditionele denken. Wat zou tolerantie eisen van beleidsmakers?

Het lijken boeiende opgaven. Onverschilligheid is gemakkelijk maar schadelijk.

Verankering van tolerantie in beleidsontwikkeling is een boeiende uitdaging.